

Els Hospitalers al Berguedà a l'època moderna

per SÍLVIA GALERA, JOSEP OLLER, M. ASSUMPTA RIERA i ROSA SERRA I ROTÉS

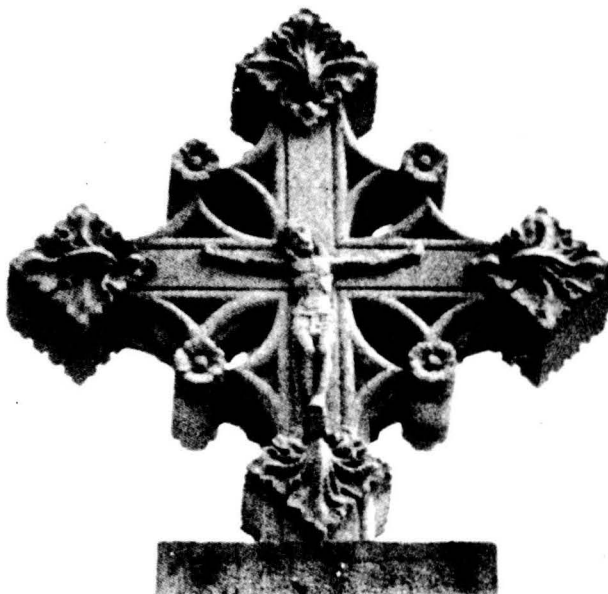
Els moments de màxim esplendor de l'Orde Militar dels Hospitalers són els segles medievals. Els estudis sobre l'Orde en època moderna són molt més reduïts i fins hi tot inexistent pel que fa al Berguedà. L'Hospital viurà uns anys de decadència fins a la seva desaparició a mitjan segle XIX. Al segle XVIII, dins el marc de la reacció senyorial més o menys generalitzada arreu, sembla conèixer una nova etapa d'expansió que no és més que un miratge.

R. Viladés

Durant tot aquest llarg període de l'època moderna (segles XVI al XVIII), la major part de la documentació de l'Orde Militar de l'Hospital al Berguedà és formada per capbreus. Són especialment riques les sèries que van del 1603 a finals del s. XVIII i amb buits considerables al segle XVI i XX. Gràcies a l'anàlisi d'alguns d'aquests capbreus, conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona) i en Arxius Familiars Comarcals, podem aproximar-nos a la realitat del Berguedà sota el domini dels Hospitalers.

Els segles XVI i XVII

Durant tot aquest llarg període els dominis dels Hospitalers a la nostra comarca quedaren inscrits dins l'entitat més àmplia coneguda amb el nom de Comanda de Cervera, Ametlla de Segarra i Puig-reig. Des de Puig-reig, seu del Priorat de l'Orde centrat a l'església de Sant

Creu de Terme dels Hospitalers a Puig-reig (perduda el 1936 i reconstruïda el 1940).

Martí, i de la batllia s'administraven els dominis de l'Orde escampats pel Berguedà, la Baixa i l'Alta Cerdanya.

Pel que fa al territori estrictament Berguedà fins a començaments del segle XVIII la documentació enregistra uns dominis centrats únicament a Puig-reig (que inclou tot el terme de l'antic castell medieval i el terme parroquial) i un sector urbà i rural minoritari a Berga (centrat a l'entorn de l'església i plaça de Sant Joan i camps dispersos per les Serres de Sant Bartomeu de la Vall dan i Sant Pere de Madrona), és l'herència medieval, gairebé immutable des de la desaparició de l'Orde Militar del Temple i de la posterior reorganitza-

ció de la Comanda de l'Hospital amb seu a Cervera i que des de la batllia de Puig-reig administrava aquests dominis.

A la Cerdanya els béns de l'Orde de l'Hospital constituïen un conjunt de terres de petites dimensions caracteritzades també per la dispersió. Els llocs de Bolvir, Guils, Bor, La Pedra, Ger, Saga, Saneja i Ix constituïen les seus de les propietats Hospitaleres a l'anomenada Cerdanya "espanyola" (coneguda així a partir del 1659 i del Tractat dels Pirineus), a la dita Cerdanya "francesa" el patrimoni es concentrava als llocs de la Tor de Querol, Sallagosa i Osseja.

La immutabilitat d'aquest patri-

moni queda demostrada pel fet que la major part de les masies que són esmentades en aquests capbreus moderns i en la documentació com a possessions de l'Orde Militar són confirmades com a patrimoni medieval.

Són els segles de la crisi, els *dos segles d'obscuritat* que analitza l'historiador Joaquim Nadal, i de la qual, ni l'Orde Militar, ni el Berguedà van escapar-se. Després de les catàstrofes demogràfiques de la Baixa Edat Mitjana, el Berguedà es recuperà molt lentament; la represa no es detecta fins al segle XVIII i el Berguedà entra amb mal peu a l'Època Moderna. Aquesta manca de població, juntament amb factors econòmics i socials provocaren un cert desinterès de l'Orde pel seus patrimonis en aquesta zona interior i de muntanya. Donat que l'Orde posseïa dominis molt més bons i productius, és lògic pensar que els Hospitalers es desentenguessin temporalment d'aquests dominis berguedans. Els problemes interns de l'Orde eren també prou importants: l'any 1552 l'illa de Rodes, seu de la Casa mare de l'orde, fou presa pels Turcs i l'Orde es traslladà a l'estratègica illa de Malta gràcies al favor de l'emperador Carles V.

L'any 1415 els Hospitalers arrendaren el castell de Puig-reig a Ferren Avien el qual, pel preu de l'arrendament havia de "*fare adobar sarta perxada del castell que estava perillós*". El 1585 el Comanador dels Hospitalers declarava el castell com a recinte inhabitable atès l'estat d'abandonament¹. La davallada demogràfica es palesa en el fogatge de 1553 car en aquest any, Puig-reig, el nucli més important dels dominis Hospitalers a tot el Berguedà i la Cerdanya, comptava únicament amb 13 focs, és a dir amb tretze masies o cases habitades: "*Parroquia y terme de Sanct Marti de Puigreig fogajat a 16 de octubre per Jaume Spluga alias Lledo balle y en Pere Joan Serra jurat com apar en cartes 262: Jaume Spluga, Pere Joan Serra, Joan Obrador, Pere Trulls, Mách Obradors, Pere Vilarasa, Pere Joan Soler, Ramon ala al Mas Farriols, En Peyrot gue esta a la Serra de Tremes Argues, Loys Vilajosana esta al Mas Anglesos, Simon Comes, Bertomeu Prat, Mn. Antoni Castolasa vicari*"².

Al segle XVII els problemes continuaren: la Guerra dels Segadors (1640), la invasió francesa de l'Alt Berguedà i concretament l'assalt a Berga de l'any 1655 no eren propis per a fomentar una recuperació dels dominis de l'Orde Militar a la zona.

És però des de començaments del segle XVII que els Hospitalers intentaren fer prevaldre els seus drets als antics dominis car des del 1603 comencen les sèries de capbreus de la "*Encomienda de Puig-reig y de varios lugares de la Cerdaña*", capbreus especialment complets i continuats a partir de 1650, documentació que per altra part es limita a reflexar les propietats i drets tradicionals, ara molt detallats, sense evidenciar-se canvis ni ampliacions de patrimoni substancials.

L'Orde de l'Hospital al segle XVIII

El segle XVIII és el del creixement econòmic i demogràfic; les condicions canvien i es passa d'un món bàsicament rural i senyorial, més propi dels segles anteriors, a unes noves formes de transició que evidencien un canvi en el mode de producció, amb relacions econòmiques i socials noves, en el qual els Ordes Militars i el seu concepte feudal d'explotació de la terra i dels homes ja no té sentit.

Semblaria, doncs, que aquest segle seria el de la màxima decadència per l'Orde de l'Hospital però es justament en aquest anys que s'observen que l'Orde experimenta un notable creixement al Berguedà.

Mentre les fàbriques tèxtils comencen a establir-se amb certa importància, especialment a Berga, des del 1743 amb un sistema capitalista,^{*} els Hospitalers reclamen encara drets tant anacrònics com el de cobrar per la guaita del castell de Puig-reig, el pagament de censos simbòlics com el d'una tassa d'aigua, i continuen obligant els pagesos a fer actes de vassallatge i servitud declarant-se "*home propi, soliu et affocal*" quan la Sentència Arbitral de Guadalupe de l'any 1486 havia abolit ja aquestes servituds al camp cataià.

Quan s'està entrant en un procés d'acumulació de capital sota el

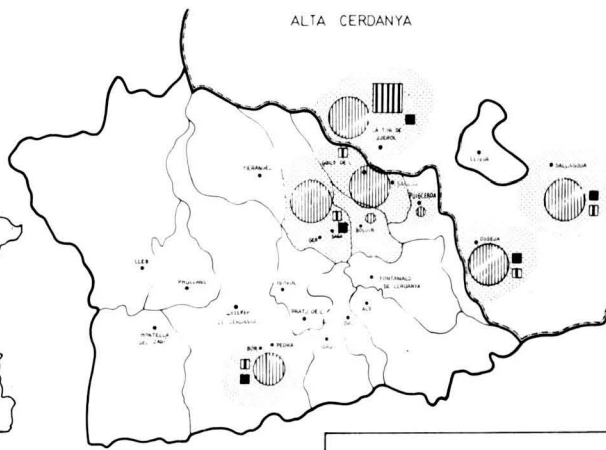
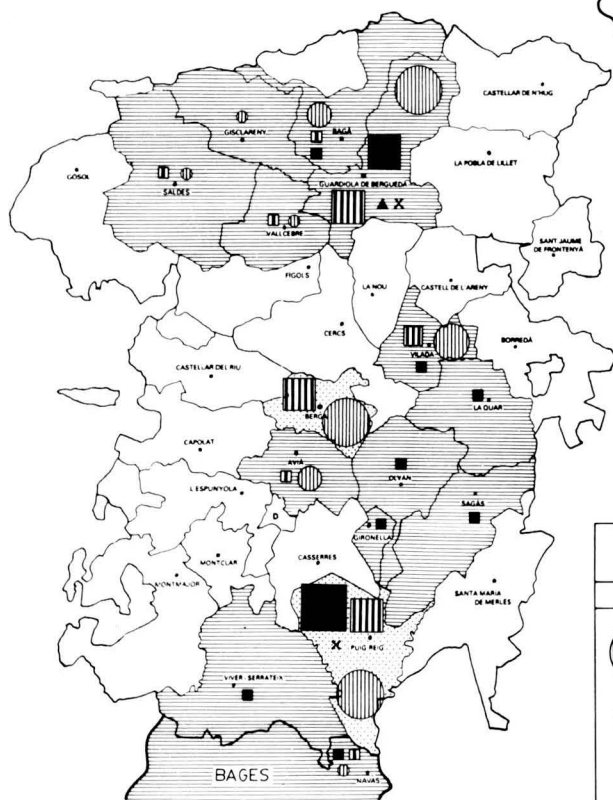
signe de la modernitat de la industrialització, l'Orde de l'Hospital, com la majoria dels senyors d'arreu, pretén subsistir augmentant la pressió senyorial sobre els pagesos i la terra. Intenten refer els seus patrimonis, revaloritzar la terra però mantenint uns censos fixes totalment desfassats i absolutament devaluats. És en aquest contexte que hem d'entendre el floriment dels capbreus que intenten ressuscitar drets i costums que estaven oblidats pel desús o abolits legalment des de feia segles, mantenint clarament els seus drets senyorials.

Justament ara, que tot sembla propiciar la davallada definitiva de l'Orde, i per extensió del món senyorial, trobem una de les poques ampliacions del seu patrimoni que fa al Berguedà en època moderna. És probablement, un indicatiu d'una mentalitat que s'apropa més al capitalisme, mentalitat per altra banda que molts senyors amb grans patrimonis al Berguedà, com els hereus dels barons de Pinós —els Alba— o els Peguera, no semblen tenir alhora d'explotar els seus dominis. Sembla indicar també que encara poseeixen capacitat econòmica suficient com per ampliar el seu patrimoni a una zona com el Berguedà.

Cal remarcar que aquesta ampliació de patrimoni segueix les pautes tradicionals de compra de terres amb l'explotació a partir de censos, paradoxalment, fixes, i no en la inversió en altres activitats més modernes. L'expansió es fa a costa d'un altre gran senyoriu comarcal que en aquests anys ha perdut tota l'antiga importància i independència; es tracta del senyoriu de l'antic monestir benedictí de Sant Llorenç prop Bagà. L'any 1592 Sant Llorenç prop Bagà esdevingué un Priorat dins la Congregació Claustral Tarraconense i el 1614 la comunitat abandonava el monestir restant-hi únicament un monjo prior fins el 1838³.

Així en el capbreu de 1741 al 1753⁴ les propietats referenciades ja no són únicament les tradicionals de Puig-reig, Berga i la Cerdanya sinó que s'amplien a Sant Julià de Cerdanyola, Vilada, Sant Llorenç prop Bagà, Avià, Saldes, Gisclareny, Sagàs, La Quar, Olvan, Gironella i Sta. Maria de les Esglésies (Navàs), llocs que

BERGUEDÀ

▲ Farga
 ✕ Molins
 Dominis d'origen medieval
 Dominis incorporats a l'orde a mitjan s. XVIII (Antic patrimoni de St. Ll. prop Bagà)

PROPIETATS DE L'ORDE DE L'HOSPITAL AL BERGUEDÀ (1756)

TERRES		CASES		MASOS	
	Més de 20		Més de 20		Més de 20
	20-10		20-10		20-10
	10-5		10-5		10-5
	5-1		5-1		5-1

foren antigues possessions de Sant Llorenç prop Bagà des de l'època Alt Medieval.

En aquestes noves terres el sistema econòmic implantat no és, però, rendible, ja que respecta, sinó manté, uns censos tradicionals fixes, probablement els que ja pagaven aquests pagesos des de molt antic al monestir de Sant Llorenç. Aquest intent d'expansió no reeixirà car, en basar-se en formes d'explotació tradicionals, no permetrà a l'Orde consolidar-se econòmicament perquè aquest tipus d'explotació de la terra deixa d'ésser una font de riquesa.

La situació dels pagesos

La situació dels pagesos sotmesos als Hospitalers és però molt diferent a la dels seus senyors. Són els anys de l'expansió agrària, de l'augment dels rendiments, de la introducció de nous conreus, d'una incipient comercialització dels productes i davant d'això, els pagesos paguen als Comanadors censos fixes, i les parts alquotas sobre la collita són

molt poc importants. En augmentar la producció i no la pressió impositiva els censos esdevenen totalment simbòlics. Entre els molts exemples que podrien esmentar assenyalam: 1722: Joan Lledó i Traserra, pagès de la parròquia de Sant Martí de Puig-reig paga 6 diners de Barcelona per la festa de Nadal en concepte de cens pel mas Trasserra de Puig-reig.

Francesc Esper, boter de Berga paga per una casa situada al carrer Major de Berga 1 sou per Nadal⁵.

Josep Ferran, doctor en lleis i jutge de la Vegueria de la Cerdanya capbreva el Mas Fabra i Porta de la Tor de Querol juntament amb terres, corral i censos que cobra d'altres terres i masos; paga únicament 5 sous per Nadal.⁶

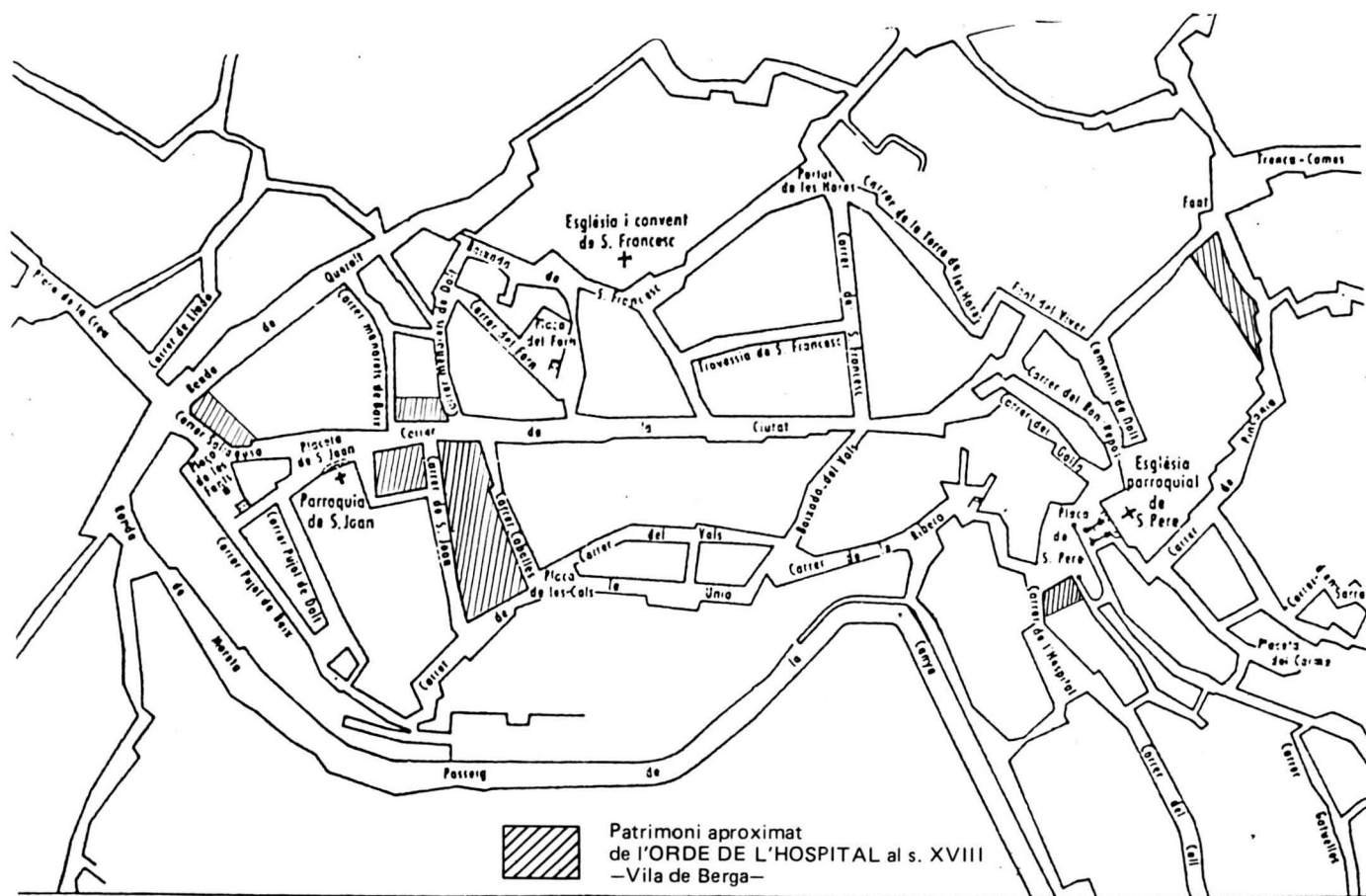
La situació jurídica no ha canviat, però, almenys formalment; tots els declarants esmentats en el capbreu es declaren vassalls majoritàriament del Comanador i de l'Orde de l'Hospital i reconeixen la Jurisdicció Civil i Criminal a l'Orde. Els Hospitalers continuen nomenant als seus

batlles especialment en es grans dominis com en el cas de Puig-reig, nomenaments que requeien sempre sobre pagesos rics.

La fi de l'Orde de l'Hospital

L'any 1798 l'Orde fou desposseïda de l'illa de Malta per Napoleó i fou acollida a la Península per decisió del monarca i subsistí la branca espanyola fins l'any 1851, molt precàriament, any en que fou signat un Concordat entre la Santa Seu i l'Estat Espanyol⁷.

Els Comanadors manteniren fins a començaments del segle XIX la titulació de Comanadors de Cervera, l'Ametlla de Segarra i Puig-reig, l'any 1845 Pasqual Madoz ens diu encara que Puig-reig és "de patronato de la Orden de San Juan de Jerusalem"⁸. El poble va conservar l'escut amb la creu de Malta fins l'ay 1903 en que fou substituït per acord Municipal per l'actual, en el qual es manté com un símbol i testimoni de la presència de molts segles de domini.

Sector de Berga amb els carrers dels Menorets i l'església de Sant Joan
(còpia d'un plànol del 1897 conservat al Museu Municipal).

Plànol estret de M. Riu, Santa Maria de Montbenet.

NOTES:

1. A.C.A. Sant Juan de Jerusalem, Secció 3.ª, Vol. 20. Reg. 1415. *Els Castells Catalans*, vol. VI, Barcelona 1976, pàgs. 917.
2. IGLÉSIES Josep: *El Fogatge de 1553*, vol. 1, Barcelona 1979, pàgs. 465.
3. BARRINA Enric: *La fi del Monestir de Sant Llorenç prop Bagà*, a "L'Erol", n.º 5, juliol de 1983, pp. 40 a la 43.
4. Arxiu Masia Lledó: *Capbreus n.º 4*.
5. A.C.A. Secció Notarials, Berga/Varia, V-130. Rosa Serra i Rotés: *Explotació de la Comanda Hospitalera de Puig-reig al segle XVIII (estudi d'uns capbreus)*, comunicació presentada a "Primeres Jornades sobre els Ordes Religiosos Militars als Països Catalans", Montblanc, Novembre de 1985 (en curs de publicació).
6. A.C.A. Ordenes Militars. Gran Priorat de St. Juan de Jerusalem. Libros y Legajos. Secció 2.ª, Ar. 3, Le. 2.
Rosa Serra i Rotés: *Explotació de la Comanda Hospitalera...*
7. SANS I TRAVÉ Josep M.^a i PLADEVALL Antoni: *Hospitalers*, a "Gran Enciclopèdia Catalana", vol. 8, Barcelona 1975, Pàgs. 503 a la 504.
8. MADDOZ Pasqual: *El Principat de Catalunya al "Diccionari geogràfic-estadístic-històric de España"*, vol. II, Barcelona 1985, pàgs. 242.

Llistat dels Comanadors de la Comanda Hospitalera de Cervera l'Ametlla i Puig-reig, comanda agregada al Gran Priorat de Catalunya¹.
J. MIRET i SANS: *Les cases de Templers i Hospitalers en Catalunya* Barcelona 1910, pàgs. 522 i 530.
FRANCESC XAMMAR: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1315-1378 i Comanador de Puig-reig entre 1373-1393.

BERNAT DE CLASQUERI: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1408-1417.
GISPERT DE MIRALPEIX: Comanador de Puig-reig l'any 1426.
ANTON DE FLUVIÀ: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1436-1451 i Comanador de Puig-reig entre 1436-1443.
GUILLEM DE CASTELLVÍ: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1461-1477 i Comanador de Puig-reig l'any 1461.
BALTASAR SUNYER: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1483-87 i Comanador de Puig-reig entre 1484-1487.
HUGUET DE GRENER: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1491-1507.
JOAN DE BARBERÀ: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1512-1516 i Comanador de Puig-reig l'any 1515.
GERONI DE FERRERA: Comanador de Cervera i l'Ametlla el 1533.
FRANCESC BURGUÉS: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1548-1568.
ADRIÀ MAYMÓ: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1573-1574.
RAMON DE VERI: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1585-1586 i Comanador de Puig-reig entre 1584-1587.
MIQUEL DE JUNYENT: Comanador de Cervera i l'Ametlla el 1603 i Comanador de Puig-reig el 1603.
FRANCESC DE PEGUERA: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1622-29.
RAMON SOLER: Comanador de Cervera i l'Ametlla el 1645.
GUILLEM BRONDÓ: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1665-1671.
JAUME BERGA: Comanador de Cervera i l'Ametlla

el 1686.

ARNAU DE TOSORES: Comanador de Cervera i l'Ametlla el 1694.
GERONI DE RIBAS: Comanador de Cervera i l'Ametlla el 1699.
GERONI DE BOIXADORS: Comanador de Cervera i l'Ametlla el 1708.
ANTON DE RIBAS i GRANOLLACS: Comanador de Cervera, l'Ametlla i Puig-reig entre 1716 al 1739.
MANUEL DE MONTOLIU: Comanador de Cervera i l'Ametlla entre 1748-50 i Comanador de Puig-reig del 1748-1750.
ANTON DESBRULL: Comanador de Cervera, l'Ametlla i Puig-reig el 1759.
CARLES DE COPONS: Comanador de Cervera, l'Ametlla i Puig-reig entre 1774-1781.
ANTON DE MAGAROLA: Comanador de Cervera, l'Ametlla i Puig-reig entre 1774-1781.
NICOLAU LLANDRESS D'ARMENGOL: Comanador de Cervera, l'Ametlla i Puig-reig entre 1786-1791.
MANUEL DESVALLS: Comanador de Cervera, l'Ametlla i Puig-reig entre 1803 al 1805.

1. Les dates assenyalades corresponen a les notícies documentals de les seves actuacions i la titulació corresponen fa referència al lloc on actuen.

Sílvia Galera, Josep Oller, M. Assumpta Riera, estudiants, membres del Departament d'Història de l'Àmbit de Recerques del Berguedà.